

DVA DOKUMENTA O RADU POVIJESNOG DRUŠTVA
U ZAGREBU GODINE 1870.*

Dragutin Pavličević

Budući da ne postoji sustavno pisana rasprava o osnivanju i radu Društva za povjestnicu jugoslavensku, odnosno kasnije Povjestničkoga društva u Zagrebu¹ koje danas djeluje kao Savez povijesnih društava Hrvatske (od 1948. obnovljeno kao Povijesno društvo Hrvatske), donosimo dva kraća dokumenta iz 1870. koji govore o tadašnjim metodološkim, znanstvenim, stručnim i organizacijskim shvaćanjima i novčanim potrebama.

Općepoznata je činjenica da je glavni pokretač okupljanja hrvatskih povjesničara bio istaknuti političar, znanstvenik i rodoljub Ivan Kukuljević Sakcinski. On je 1850. utemeljio *Društvo za povjestnicu jugoslavensku* i već iduće godine pokrenuo njegov stručni organ — *Arhiv za povjestnicu jugoslavensku*. Oko toga društva i časopisa stasala je i prva skupina hrvatskih historičara s Franjom Račkim, Šimom Ljubićem i Matijom Mesićem na čelu. Upravo je simboličan podatak da su bili iz sva tri sastavna dijela Trojednice: Rački iz Hrvatske, Ljubić iz Dalmacije i Mesić iz Slavonije.

Kukuljevićevi objavljeni izvori,² Račkijevi³ i Mesićevi⁴ članci i rasprave, te prvi povijesni pregled Ljubićev⁵ čine prve korake hrvatske znanstvene historiografije 60-ih godina XIX stoljeća. Dva desetljeća kasnije dolazi novi naraštaj s Tadijom Smičiklasom, Vjekoslavom Klaićem i Radoslavom Lopašićem koji će proširiti tematiku obrade i krenuti prema novijim razdobljima iako bez nekih posebnih metodoloških inovacija.

To su osnovni podaci o prvim koracima hrvatske historiografije, ali mi i danas još nedovoljno poznajemo rad povijesnog društva, njegova pravila,

* Dokumenti se čuvaju u Arhivu Hrvatske, fond Sabora kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, kut. 17, god. 1870, br. 853 i 710.

¹ O tome je pisao J. Šidak u knjizi: *Kroz pet stoljeća hrvatske povijesti*, Zagreb 1981. (rasprava I. Kukuljević — osnivač moderne hrvatske historiografije 297—322) te M. Gross u monografiji: *Počeci moderne Hrvatske*, Zagreb 1985. (Historija: ideologija i znanost, 425—430).

² *Iura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, I i II, 1861/2.

³ Odlomci iz državnoga prava hrvatskoga za narodne dynastie, 1861; Misli jednoga Hrvata o istočnom pitanju, Pozor 1862; Pokret na slavenskom jugu koncem XIV i početkom XV vieka, 1868; Bogomili i patareni, 1869/70.

⁴ Poljički statut, 1859; Služba sv. Cirila i Metoda, 1863; Život Nikole Zrinjskoga, sigetskoga junaka, 1866.

⁵ Pregled hrvatske poviesti, 1864.

unutrašnji, da ne kažemo cehovski ustroj i način financiranja. Zbog toga pripočavamo ova dva dokumenta sa željom da budu poticaj daljnjim istraživanjima.

Prvi dokument, zapravo molbu Poviestničkog društva u Zagrebu Hrvatskom saboru da mu se dodijeli potpora od tisuću forinti godišnje za rad, potpisao je Ivan Kukuljević Sakcinski kao predsjednik i Gjuro Deželić kao tajnik uz potporu Ljudevita Vukotinovića, tada saborskog zastupnika unionističke orijentacije. Drugi dokument je rješenje kojim se odobrava zatražena potpora što ga je nakon saborske odluke potpisao tadašnji ban i jedan od tvoraca hrvatsko-ugarske nagodbe Levin Rauch. Potpisan je i Antun Vakanović, tada predsjednik Sabora i uskoro namjesnik banske časti. Kukuljević, Vukotinović i Vakanović su bivši ilirci, tada u novim uvjetima politički protivnici, ali usprkos tome odobrili su potporu predsjedniku Poviestničkog društva Kukuljeviću, istaknutom narodnjaku koji se u doba dualizma povukao iz političkog života i posve posvetio znanstvenom radu.

I dokument

»Visoki sabore!

Naš narod sve do danas nema dobre kritičke poviestnice svoje. Nemogaše je ni imati, jer su nam skoro i sva poviestnička pomagala bila dosada skroz nepoznata. Tu nevolju osjetiše od prije naši rodoljubi i osnovaše u Zagrebu poviestničko društvo⁶ s krasnom svrhom na historičkom temelju pobudjivati narod za narodnu svojinu i upoznati ga sama sobom te razjašnjenjem prošlosti učiti ga, kako mu valja raditi ubuduće. Poviestničkomu društvu glavna je svrha skupljati i poredjivati razsuto gradivo za poviestnicu našega naroda.

Poznato je da u Evropi nema skoro nijedne zemlje, koja bi, napunjena tolikimi i tako važnimi starinama i vrijednimi spomenici prošlosti, tako malo poznata bila kao što je uprav naša domovina, jer od obalah Drave i Mure sve do Helesponta⁷ i do pokrajina talijanskih i tirolskih sve do dubljine Vlaške⁸ i Moldavske prosuta je zemlja s ostancima naše prošlosti, za koje do sad skoro nitko mario nije. Ima tu jošte množina razvalinah i jošte uvijek zakopanih spomenikah iz dobe grčke, rimske i slavenske, ima ponositih sgrada, što u grobovih što u crkvah i manastirih, što u tvrdih gradovih, koje su sagradili pradjeđi naši; ima starinskih novacah, kojimi se riese žene ili jih kovači i zlatari rabe za urešenje junačkoga oružja i odieće; ima sakrivenih umjetničkih tvorinah po crkvah i kod pojedinih ljudi, ima napokon pismenih spomenikah po manastirih i kojekuda, odakle su jih dosta razgrabili već dosada radi našega nehajstva ili siromaštva učeni putnici englezki, ruski, francuzki i njemački,⁹ te tako nas lišili mnogih prebogatih izvorah za poviestnicu našu.

⁶ Misli se na Društvo za pověstnicu jugoslavensku i starine koje je djelovalo na području Hrvatske i Slavonije, a imalo je u planu obrađivati povijest svih južnoslavenskih zemalja.

⁷ Dardanelski tjesnac.

⁸ Danas u Rumunjskoj, a Moldavija sada pripada SSSR-u.

⁹ U XIX st. kroz naše zemlje su obično na putu u Tursku prolazili brojni putopisci, istraživači i publicisti koji su ostavili pisana svjedočanstva. Neki od njih su bili i službenici konzulata u Sarajevu, Dubrovniku, Cetinju ili špijuni svojih vlada, pa i sudionici čestih ustanaka u našim pokrajinama pod turskom vlašću. Dokumente o tim putovanjima ostavili su npr. engleski arheolog Evans, Francuz Yriarte, Rus Gilferding i drugi.

Poviestničko društvo znajući, da zaista neima boljega niti shodnijega načina oplemeniti duh narodni i probuditi u njem ponos samosvijesti, nego stavljajući mu pred oči zrcalo njegove prošlosti, ono je upotrebljavalo svaku sgodu, da probudi u narodu slavnim kojim činom pradjedovah naših ljubav prema prošlosti i volju za boljom budućnosti; ono je n. p. pozvalo na prineske i sabralo njeku malu glavnicu za podignuće spomenika na grobničkom polju na uspomenu slavne pobjede Hrvatah nad Mongoli i Tatari godine 1242,¹⁰ a ujedno razpisalo nagradu za poviest onoga strašnoga rata; poviestničko društvo ide i slava, što je probudilo u narodu misli i trudom i troškom nastojalo te su svetkovane i što su onako svetkovane narodne i pučke svečanosti na uspomenu Andrije Kačića,¹¹ slavenskih apostola Cirila i Metoda,¹² te sigetskoga »Leonide« Nikole Zrinskoga.¹³

Uz to pobudjivanje na ljubav prošlosti i narodne svojine poviestničko društvo je ne samo sakupljalo gradivo za bajoslovje¹⁴ i poviest naroda našega, te ga je uz slabašna materijalna sredstva ponješto već i iznielo na sviet u svojih deset knjigah »Arkiva«, nego je i nagradami pobudjivalo¹⁵ na sakupljanje drugoga narodnoga blaga,¹⁶ koje je ono bez iznimakah darovalo narodnoj knjižnici i narodnom muzeju.¹⁷

Poviestničko društvo je u smislu svojih pravilah¹⁸ a trudom pojedinih članovah i ostalih rodoljubah koje nekakvim troškom nabavilo u svih krajevah naše domovine starinskih novacah, pečatah, medaljah, starinskoga oružja i drugih umotvorinah kao slikah, stiegovah, krajobrazah itd., te knjigah i rukopisah što se danas već podobro umnožano čuva.¹⁹

Ali sa svim tim u poslu istraživanja i sakupljanja starinah te historičkih spomenikah učini poviestničko društvo za poviestnicu naroda našega samo prve početke, jer eno jošte leže sa svojimi veličanstvenimi spomenici Solin,²⁰ Risan,²¹ Sisak,

¹⁰ U to doba se smatralo da je bitka na Grobničkom polju povijesna činjenica. Prilikom 700. obljetnice D. Demetar je napisao i pjesmu Grobničko polje (1842).

¹¹ Godine 1856. bila je 100. godišnjica prvog izdanja Razgovora ugodnog naroda slovinskoga, a 1860. pak stota obljetnica Kačićeve smrti.

¹² Godine 1863. proslavljena je u Zagrebu tisućgodišnjica slavenskih apostola za koju je M. Mesić napisao njihov životopis. O njima je Rački 1857. u Kukuljevičevu Arkivu objavio rad: Vieki i djelovanje sv. Cyrilla i Methodia ...

¹³ U Hrvatskoj je 1866. organizirana velebna svečanost 300. obljetnice sigetske bitke za koju je prigodnu knjigu napisao već spomenuti M. Mesić. Zanimljivo je napomenuti da 1966. godine 400. obljetnica toga događaja gotovo i nije zabilježena.

¹⁴ To je stari narodni naziv za legende.

¹⁵ Matica ilirska, odnosno hrvatska je često raspisivala natječaje za pisanje povijesnih i drugih knjiga, ali su u to doba mnogi pokušaji ostali bez odaziva.

¹⁶ Prvi poziv uputio je još 1814. biskup M. Vrhovac. U doba ilirizma njegov je poziv još dva puta objavljen na hrvatskom jeziku.

¹⁷ Nakon sloma apsolutizma, napose od 1860. do 1870. mnogo je urađeno na otvaranju raznih nacionalnih ustanova u Zagrebu, npr. muzeja, kazališta, glazbenog zavoda, popunjavanju knjižnica, otvaranju JAZU i drugo. O tome postoje brojni dokumenti, pravila i sl. u Arhivu Hrvatske, fond Sabora.

¹⁸ Pravila su također sačuvana, v. M. Gross, n. dj.

¹⁹ Na skupljanju je ponajviše radio I. Kukuljević koji je zahvaljujući tome postavljen za zemaljskog arhivara (od 1848. do 1860).

²⁰ Ruševine Salone.

²¹ Risan u Boki Kotorskoj nalazio se tada u austrijskoj pokrajini Dalmaciji.

Topuska, Vital,²² Kula,²³ varaždinske Toplice, Daruvar, Dmitrovica²⁴ i mnoga ostala mjesta, stoje veličanstveni gradovi naših vladarah i domaćih neumrlih junakah s mnogimi manastiri i crkvami obijuh vjerozakona, neispitani su jošte toliki arkivi biskupski, kaptolski i pojedinih obitelji, a nemogaše se gdjekoje žudjeno istraživanje ni započeti ili započeta radnja kao n. p. izkapanje grobovah hrvatskih krajevah u Solinu nastaviti ponajviše radi oskudice materijalnih sredstava.

Visoki sabore!

Poviestnica svakoga naroda može se smatrati njegovim krstnim listom, ona mu je obilježje njegova mjesta u velikom krugu čovječanstva i bez nje nezna narod ni što je bio ni kamo spada. Ali našem se narodu nemože dati kritička poviestnica,²⁵ dok se jošte ne iznese na vidjelo i neizpita mnogo ono gradivo, koje danas neistraženo čami. Povjestničkomu društvu za toliki rad preslaba su materijalna sredstva i ono se stoga smjerno utiče darežljivosti visokoga sabora s poniznom molbom:

da visoki sabor uvaži blagotvorni dosadašnji rad poviestničkoga društva naročito

- a) probudjivanje naroda za narodnu svojinu na temelju historičkom,
- b) sakupljanje narodnoga u zemaljske zavode sahranjenoga blaga,
- c) razjašnjenje prošlosti iztraživanjem i sakupljanjem starinah te historičkih spomenikah,
- d) izkapanje starina, blagoizvoli za pospješenje krasne svrhe, kakvu kod drugih izobraženih narodah i visoko cieni i toplo goje, odrediti zemaljsku godišnju potporu od jedne tisuće forinti, koje će poviestničko društvo raditi li(h)²⁶ na svrhu u pravilih si naznačenu, vazda pripravno uzvišenoj zemaljskoj vladi dati od njih točan račun.

Iz sjednice poviestničkoga društva, držane u Zagrebu dne 4. 3. 1870.

Ivan Kukuljević Sakcinski, predsjednik
Gjuro Deželić, tajnik

II dokument

Zaključkom saborskim od 9. srpnja 1870. mnienja radi priobčena molba poviestničkoga društva u Zagrebu za podieljenje godišnje podpore od jedne tisuće forintih povratja se visokomu saboru u privitku s tim dodatkom, da zemaljska vlada s obzirom na razloge navedene u tom podnesku, smatra rečenu molbu uvaženja vriednom, ter mnije, da bi se upitna godišnja podpora istomu društvu predbiežno na tri godine, počam od godine 1871. uz to dozvoliti mogla, da ju rabi u sverhu u pravilih si naznačenu i da o njoj točan račun podnaša zemaljskoj vladi.

Što se tiče sredstvah, iz kojih bi se podpora ta, dozvoliti imala, opažuje se, da bi se na regnikolarnu zakladu,²⁷ iz koje se i troškovi zemaljskoga muzeja pod-

²² Vjerojatno misli na Prozor u Lici gdje je otkrivena halštaska nekropola, rimsko naselje i postojao srednjovjekovni grad. Lokalitet se nalazi podno brda Vital.

²³ Nije poznato o kojoj je Kuli riječ, možda u Bugarskoj nedaleko od Vidina?

²⁴ Dmitrovica je tadašnji naziv za današnju Srem, Mitrovicu, a ovdje se misli na ostatke rimskog Sirmija.

²⁵ Pisana je na temelju proučavanja povijesnih izvora. Prvi uspješni pokušaj takve cjelovite povijesti je Smičiklasova Poviest hrvatska I i II (1879—1882).

²⁶ Li, odnosno lih = samo.

²⁷ Kraljevski fond — fond kr. Hrv., Slav. i Dalmacije.

miruju, za sada preuzeti mogla, ter da je u nadi, da će visoki sabor pristati na ovo mnijenje, već uvrštena u proračun iste zaklade za godinu 1871.²⁸

U Zagrebu, dne 28. studenoga 1870.

R a u c h

Visokomu saboru kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije

ovdje

* * *

Potpora koju je Hrvatski sabor odobrio nije bila duga vijeka jer je već 1875. u doba Mažuranićeva banovanja ukinuta.²⁹ Od te pomoći Kukuljević je skupio sredstva da izda još dva posljednja sveska Arkiva, a 1875. se pisмено odrekao uredništva da bi 1878. vodio posljednju društvenu skupštinu nakon koje je Poviestničko društvo prestalo postojati, zapravo je djelovalo u sastavu novoga Hrvatskoga arheologičkog društva koje se bavilo »starinama i spomenicima«.³⁰ Predsjednik mu je i dalje bio Kukuljević koji je tih godina vodio i Maticu hrvatsku, dakle onaj dio hrvatske znanosti i kulture koji se nalazio izvan okvira Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.

Dragutin Pavličević

²⁸ Na saborskoj sjednici koja je održana 9. srpnja 1870. nije bilo rasprave o molbi nego je samo izvještaj Ladislav Thaller pročitao: »Molba poviestničkoga društva u Zagrebu za podieljenje godišnje podpore od 1 000 fr. a. v. — Odbor peticionalni, želeći temeljito i točno mnijenje svoje potrebitoj podpori za poviestničko društvo visokomu saboru podastrti, predlaže: da bi visoki sabor molbu tu domaćoj zemaljskoj vladi uzstupio, neka bi ona visokomu saboru ovomu obrazloženo mnjenje svoje, u predmetu tom podniela« (Dnevnik sabora 1868 — 71, str. 996).

²⁹ J. Šidak, n. dj., 314—315 na temelju Kukuljevićeva članka u Viencu X, 22. VI 1878, br. 25, 407 piše kako je Društvo životarilo i imalo velike financijske teškoće i pomoć Sabora im je donekle olakšala položaj, ali za kratko vrijeme.

³⁰ Isto,

Zusammenfassung

Zwei Dokumente über die Tätigkeit der »Historischen Gesellschaft«
(Povijesno društvo) in Zagreb im Jahre 1880

Dragutin Pavličević

Der Autor hat im Archiv Kroatiens (Arhiv Hrvatske, Zagreb) zwei Dokumente gefunden, die über die Arbeit, die finanziellen Schwierigkeiten, den Organisationsstand und die methodologischen Auffassungen der kroatischen Historiker in den siebziger Jahren des 19. Jahrhunderts Aufschluß geben.

Da mit Ausnahme der einschlägigen Veröffentlichungen von J. Šidak und M. Gross über die Entstehung der Gesellschaft für jugoslawische Geschichte (Društvo za povjesnicu jugoslavensku), ihre Zeitschrift »Arkiv za povjesnicu jugoslavensku« und ihren Gründer Ivan Kukuljević Sakcinski viel zu wenig veröffentlicht worden ist, gibt der Autor in den Anmerkungen Hinweise auf die Gründung und die Tätigkeit der ersten Vereinigung kroatischer Historiker.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUŠ, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK
Ivan KAMPUŠ

LEKTOR I KOREKTOR
Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:
Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3
Časopis izlazi jednom godišnje
Narudžbe šalžite na adresu:
Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1
Cijena ovog broja iznosi 3000 din.
Izdavanje časopisa sufinancira
Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH — VII.
Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — travanj 1987.